

da se radi o vrlo važnom prinosu povijesti sjevernojadranskoga područja u 20. st. te se možemo nadati da ćemo što prije dočekati i prijevod knjige na slovenski i hrvatski jezik.

Bojan Horvat

Roberto Spazzali, *Radio Venezia Giulia. Informazione, propaganda e intelligence nella „guerra fredda“ adriatica (1945-1954)*, Gorizia: Editrice Goriziana, 2013., 234 str.

Traumatično razdoblje nakon Drugoga svjetskog rata na području sjevernoga Jadrana analizirao je sada već zaista pozamašan broj povjesničara i drugih istraživača iz nekoliko različitih historiografskih škola. Međutim, posebnost Spazzalijeva djela vezana je uz jednu novu cjelinu koju talijanski povjesničar istražuje, odnosno uz utjecaj radijske propagande na stanovništvo Istre i Julijske Venecije od kraja rata do Londonskoga memoranduma. U razdoblju teških socijalnih prilika, političke nesigurnosti i obiteljskih tragedija, kada internet nije postojao, a televizija je bila tek u svojoj eksperimentalnoj fazi, radio je uz novine služio kao glavni izvor informacija. Navedene su informacije prolazile kroz strogi filter cenzure s objiju strana (talijanske i jugoslavenske), dok su geopolitičke igre velikih sila mijenjale gotovo iz dana u dan stanje na tome području. Jedini način koji je omogućavao dobivanje podataka od druge strane bio je hvatanje radijskih frekvencija stanica koje su pripadale drugoj državi, poput mosta koji je jedini mogao nadići granice famoznih Zona A i B. Upravo o značenju jedne od tih radiostanica u tim burnim vremenima piše autor ove knjige, odnosno o ulozi Radija Venezia Giulia u kompleksnim društveno-političkim prilikama razdoblja prije konačnoga rješenja pitanja Slobodnoga teritorija Trsta (STT) 1954.

Djelo je podijeljeno na šest cjelina, od kojih se svaka sastoji od većega ili manjega broja kraćih poglavlja. Autor započinje rad „Uvodom“ (9-18) u kojemu daje nekoliko ključnih podataka o nastanku i razvoju Radija Venezia Giulia, kada doznajemo npr. kako je aktivnost stanice bila ilegalna, ali podržavana od strane talijanske vlade. Spazzali dijeli povijest toga radija u tri faze, ponajprije u ovisnosti o načinu financiranja, uspješnosti i problematici kojom se stanica bavila, odnosno na prvu pionirsku fazu od 1945. do 1947.,

drugu od 1947. do 1949. te posljednju, kriznu fazu od 1950. do 1954. Na kraju uvoda opisuje način prikupljanja podataka te izvore koji su omogućili nastanak knjige.

Prva cjelina rada, nazvana „Radio Venezia Giulia: Uno strumento di «Politica estera»“ (19–56) započinje kratkim osvrtom na prve riječi s kojima je Radio započeo svoje emitiranje u listopadu 1945. (19–22), nakon čega autor ukratko objašnjava povezanost talijanske vlade i stanice te njezinu važnost za talijansku vanjsku politiku. U „La Missione di Justo Giusti del Giardino“ (22–27) i „Il ruolo di Antonio De Berti per l'avvio di «Radio Venezia Giulia»“ (27–30) Spazzali analizira Justa Giustija del Giardino i Antonija De Bertija kao osobe koje su odigrale ključnu ulogu u stvaranju radiopostaje. Prvi, priznati venecijanski diplomat, svojim je iskustvom i vezama uspio pridobiti sve one ljude i financije koje su bile potrebne za razvoj Radija, dok je drugi velikom angažiranošću koncepcijski organizirao početak emitiranja. U navedenim poglavljima saznajemo i da je već od samoga početka emitiranja radija strah od mogućih odmazdi jugoslavenskih tajnih službi doveo do toga da se sjedište postaje prebacilo u jednu vojnu bazu u blizini Venecije. Podrobnije o tim strahovima i reakcijama savezničkih snaga na početak emitiranja autor raspravlja u sljedećem poglavlju „Sembra quasi che la guerra continui...“ (30–36). Naime, Spazzali u tih nekoliko stranica pokazuje kako su saveznici reagirali negodovanjem na pokušaj talijanske vlade da na taj način utječe na talijansko stanovništvo Istre i Julijske Venecije te su tražili čak i da se program odmah prekine. I jugoslavenske su vlasti oštro prosvjedovale i pokušavale konstantno spriječiti ili ometati radijsku frekvenciju na kojoj se program emitirao. Situacija je bila toliko napeta da su se neki od utemeljitelja Radija osjećali tako kao da rat još uvijek traje. Koliko je navedena postaja bila važna za talijansku vladu vidljivo je iz podataka koje autor iznosi u poglavlju „Contabilità riservata“ (36–42), gdje detaljnije analizira financijske prilike vezane za život Radija. Spazzali pokazuje kako se novac koji je bio namijenjen za rad postaje od strane Ministarstva vanjskih poslova vrlo brzo potrošio, što je dovelo do situacije kronične ekonomske krize. Problem je riješen tako što se potražila pomoć kod novih mogućih privatnih investitora, dok je talijanska vlada „zatvarala jedno oko“ u vezi s mogućim financijskim malverzacijama pri takvoj vrsti financiranja. Posljednje poglavlje prve cjeline, „La denuncia del nazionalismo titoista“ (42–45), svojevrsni je uvod u drugu cjelinu knjige, u kojoj se analizira pro-

gram Radija te njegova politička angažiranost. Naime, Spazzali objašnjava kako se postaja od samoga početka snažno okrenula protiv jugoslavenskih vlasti, konstantno ih kritizirajući te polemizirajući oko odnosa i važnosti talijanskih i jugoslavenskih partizanskih grupacija.

Druga cjelina, naslovljena „Il fronte dell’anticomunismo“ (57-87), započinje poglavljem „1945-1946: il biennio della guerra di classe“ (57-60) u kojem autor daje sažet pregled političke situacije u Italiji prije izbora za ustavotvornu skupštinu 1946. te povezuje navedeno stanje na Apeninskom poluotoku s nestabilnostima koje su prevladavale na Slobodnom teritoriju Trsta. Poglavlje „Appunti per Roma: spionaggio titoista e anticomunismo jugoslavo“ (60-64) svjedoči o vrlo ozbiljnom pristupu koji su predstavnici Radija Venezia Giulia imali prema mogućim akcijama jugoslavenskih tajnih službi na području STT-a, što se očitovalo stalnim traženjem pomoći od vlasti u Rimu, pa čak i od savezničkih snaga, u borbi protiv infiltracija jugoslavenskih tajnih agenata radi sabotiranja procesa jačanja protalijanske politike na navedenome području. O stanju Radija nakon niza reorganizacija novinarske i radijske aktivnosti na području STT-a autor raspravlja u poglavljima „L’attività dell’Agenzia stampa triestina ASTRA“ (64-71), „La «scatola cinese» ASTRA-ASPERA“ (71-75) i „La seconda stagione di «Radio Venezia Giulia»“ (75-78). Spazzali opisuje kako je Radio Venezia Giulia zbog reformi izgubio mogućnost samostalnoga djelovanja te je postao dio novinske agencije ASTRA. Međutim, kako je važnost Radija tada bila još uvijek ogromna, voditelji postaje su uz pomoć talijanske vlade uspjeli stvoriti svojevrsnu agenciju unutar agencije, odnosno ASPERA-u. ASPERA je djelovala praktički samostalno te je imala samostalno financiranje, što je omogućilo Radiju da bolje i gotovo autonomno i dalje igra svoju ulogu važnoga vanjskopolitičkoga propagandnog stroja. Razbolje ASTRA-e, odnosno ASPERA-e, pokazalo se kao najuspješnije za Radio Venezia Giulia. Naime, bilo je to doba kada je frekvencija pojačana, programi su bili poboljšani i češći, suradnici su postajali sve brojniji te je povezanost s ostalim informativnim kanalima unutar ASTRA-e omogućavala pristizanje većega broja informacija u kraćem roku. Ipak, navedeno razdoblje nije dugo trajalo te je neposredno poslije izbora za lokalnu upravu 1949. na području STT-a dekretom talijanske vlade odlučeno gašenje onih informativnih kanala koji su imali gotovo isključivo promidžbenu ulogu. Navedeni problem autor istražuje kroz poglavlja „La delicata questione della stampa a Trieste“ (78-

79), „La liquidazione amministrativa di «Radio Venezia Giulia»“ (79-84) te „Un’attesa silente“ (84-87), u kojima objašnjava kako su talijanske političke elite nakon izbora shvatile da više nije postojala realna mogućnost razvoja snažnoga jugoslavenskoga političkog pokreta na području Zone A STT-a, što je automatski značilo da nije više potrebno trošiti velika novčana sredstva za propagandu na tom teritoriju. Rezultat toga bilo je privremeno gašenje emitiranja Radija Venezia Giulia.

„La «guerra fredda» adriatica“ (97-126), treći dio knjige, bavi se odjecima razvoja Hladnoga rata između Zapada i SSSR-a na području sjevernoga Jadrana. Prvo poglavlje navedene cjeline, „Il tempo della sovranità limitata“ (97-100), opisuje stanje talijanske politike uopće tijekom prvih desetljeća Hladnoga rata te razloge koji su doveli do toga da je Italija, prema riječima autora, imala samo limitiranu suverenost nad vanjskopolitičkim odlukama. U drugom i trećem poglavlju, „Collaudate armi da guerra“ (100-104) i „Intelletuali e guerra fredda“ (104-110), Spazzali se bavi važnošću radija i propagande u širem smislu, uspoređujući ulogu poznatih propagandističkih europskih radiopostaja poput Radija London s postajama na području od Istre do Veneta. Autor naglašava i važnost koju su intelektualci odigrali u procesu otpora nacističkim i komunističkim snagama, ali prije toga i ulogu pojedinih osoba oko razvoja fašizma. Poglavlja „«Radio Pola» e «Radio Venezia Giulia»: le voci dell’italianità in Istria“ (110-113) i „Il servizio informazioni a Pola di «Radio Venezia Giulia»“ (113-121) bave se odnosom između Radija Venezia Giulia i pulskoga radija Radio Pola 1946. Spazzali istražuje suradnju navedenih radiopostaja te posebno opisuje slučaj iz 1946., kada su voditelji Radija Pola uhićeni zbog suradnje s ilegalnom postajom Radio Venezia Giulia. Posljednje poglavlje trećega dijela knjige, „Cronache tra Parigi e Pola: dal Trattato di pace all’esodo“ (121-126), obrađuje način na koji je Radio Venezia Giulia izvještavao o konferenciji u Parizu, nakon koje je stvoren STT, te o početku talijanskoga iseljavanja. Autor objašnjava kako je postaja vrlo emotivno pratila navedene događaje te je čak imala i vlastitoga predstavnika u Parizu za vrijeme konferencije 1947.

Slijedi cjelina naslovljena „Frontiere insicure“ (133-155), u kojoj Spazzali analizira stanje propagande neposredno prije i poslije Pariške konferencije. U „Difesa attiva“ (133-139), doznajemo kako se politička scena nalazila u jednoj vrlo kaotičnoj fazi, kada su razne snage htjele ostvariti približavanje Trsta čas Italiji, čas Jugoslaviji, dok istovremeno nisu nedostajale ni one

frakcije koje su htjele da Trst ostane *de facto* samostalna država zauvijek. O pokušajima dodatne destabilizacije političkoga stanja od strane jugoslaven-
skih vlasti autor govori u poglavljima „Le antenne del nemico“ (139-141) i „Il servizio informazioni dell’Agenzia Triestina Informazioni (ATI)“ (142-145), u kojemu opisuje razvoj nove radiostanice Radio Trst II, koja će kasnije biti poznata kao Radio Koper, i njezinu ulogu u širenju jugoslaven-
skih ideja na području Trsta te o novinskoj agenciji ATI kao avangardi jugoslaven-
skih političkih interesa na području STT-a. Upravo zbog navedenih pro-
blema, talijanske su vlasti bile primorane ponovo pokrenuti početkom 1950. aktivnost Radija Venezia Giulia, o čemu autor temeljitije piše u poglavljima „«Leggerezza di forma (...) serietà assoluta nella sostanza»“ (145-148) i „La Grande orchestra“ (148-150). Nakon izbora 1949., iako su talijanske stranke osvojile apsolutnu većinu na lokalnim izborima Zone A, jugoslavenska aktivnost je još uvijek bila žestoka te je sve više ljudi počelo pratiti program Radija Trst II, što je za talijanske političare bilo nedopustivo. Takvo što je rezultiralo potpuno novim ustrojem Radija Venezia Giulia, s boljim i kva-
litetnijim programom kojim je mogao konkurirati svojem jugoslavenskom antagonistu. Politička se borba nije manifestirala isključivo kroz radijske frekvencije, dapače, radilo se o doslovnoj političkoj „borbi za život“, koja je iznutra proždrala umjetnu tvorevinu STT-a. Naime, iako formalno dijelom istoga teritorija, Zone A i B STT-a, kontrolirane prva od strane saveznika i talijanskih vlasti, a druga od strane jugoslaven-
skih vlasti, bile su u konstantnom sukobu. Svaka je zona imala težnju za kontrolom ili barem ometanjem druge, što Spazzali odlično opisuje u poglavljima „Cronache del Territorio Libero di Trieste: due mondi separati“ (150-153) i „«Un solo voto perduto è una battaglia perduta»“ (153-155).

Pretposljednja cjelina knjige, „I servizi speciali propaganda della RAI“ (165-181), otvara se poglavljem „La stazione RAI di Venezia e la propaganda per l’Istria“ (165-171), u kojemu autor analizira procese koji su spojili Radio Venezia Giulia s talijanskom nacionalnom radiotelevizijom (RAI). Kao glavni razlog ističe činjenicu što je talijanskome stanovništvu Zone B STT-a bio potreban izvor informacija koji nije bio na glasu kao ilegalan, poput Venezije Giulije, već postaja poput one Radija Koper, iza koje je stajala službena jugo-
slavenska vlast. Osim navedenoga razloga, za izbore koji su se trebali održati 1952. nije postojala nikakva politička kampanja koja je promovirala talijanske ideje te je stoga bilo potrebno u vezi s time nešto poduzeti. O tome kako je

cijeli projekt zaživio te kako je funkcionirao, autor detaljnije piše u poglavlju „Il «Notiziario per gli italiani della Venezia Giulia»“ (171-173). Ipak, namjera talijanskih vlasti i RAI-ja ubrzo se okrenula isključivo konsolidaciji talijanske vlasti u Zoni A STT-a, što je bio rezultat bojazni od još uvijek jakoga autonomaškog pokreta na području Trsta. Navedeni problem Spazzali istražuje u poglavlju „Le elezioni amministrative del 25 maggio 1952 e gli accordi tra RAI e Presidenza Consiglio dei Ministri“ (174-181).

Šesta i posljednja cjelina djela, „«Venezia III» RAI e la crisi italo-jugoslava del 1953“ (187-208), započinje kratkim poglavljem „Una foresta di antenne“ (187-188), u kojem autor govori o velikom broju radiopostaja koje su početkom 1953. emitirale iz Trsta ili iz neposredne blizine grada, što je upućivalo na činjenicu da se aktivnost propagande nije smanjivala s prolaskom godina. Navedenu tvrdnju potvrđuje poglavlje „L'informazione radiofonica sul nuovo fronte adriatico“ (188-195), gdje Spazzali piše o toliko snažnoj aktivnosti radija Venezia III (bivši Radio Venezia Giulia), da se čak i Tito bio uzrujao te je rabio neke navodne izjave s radija Venezia III kako bi dokazao raznim diplomatima da Italija ima snažne pretenzije ne samo na Zonu B STT-a, već i na ostatak Istre i dio Dalmacije. Takvo što se nije sviđalo talijanskim vlastima, koje su, kako opisuje autor, zatražile da se neke izjave više ne rabe u programu. Također, 1953. bila je godina najgore krize u odnosima između Italije i Jugoslavije nakon rata, što je za posljedicu imalo nekoliko dana nemira na ulicama Trsta, gdje nisu izostali ni smrtni slučajevi. Upravo su razne radiopostaje, ističe autor, odigrale važnu ulogu u stvaranju, ali i smirivanju takvoga kaotičnog stanja. O smirivanju sukoba Spazzali piše u poglavljima „«Rassicurare i timori di ogni genere»“ (195-197) te „Verso il Memorandum di Londra: si abbassa il tono“ (198-200), u kojima opisuje procese koji su doveli do stišavanja agresivnih tonova u radijskome ratu te analizira ulogu RAI-ja u navedenom procesu. „Il ruolo della RAI nella normalizzazione delle relazioni italo-slovene nella Venezia Giulia“ (200-208), posljednje poglavlje knjige, bavi se periodom nakon Londonskoga memoranduma iz 1954. te kako je RAI postupno odlučio ukinuti sve programe koji su vodili glavnu riječ za vrijeme „sjevernojadranskoga hladnoga rata“, a koji nakon podjele STT-a nisu više bili potrebni, dapače, bili su isključivo izvor ekonomskoga gubitka.

Spazzali svoje djelo zaključuje s nekoliko završnih riječi (215-221), kojima temeljitije objašnjava rad redakcije Radija Venezia Giulia, odnosno

kako su se programi pripremali, tko je nabavljao informacije, kroz čije su ruke tekstovi koji su trebali biti pročitani prolazili itd., pružajući tako čitatelju mogućnost konkretnoga uvida u proces stvaranja radijskoga programa za vrijeme vrlo dinamičnoga društveno-političkog razdoblja između kraja Drugoga svjetskog rata i Londonskoga memoranduma.

Djelo *Radio Venezia Giulia. Informazione, propaganda e intelligence nella „guerra fredda“ adriatica (1945-1954)* dodatno obogaćuju bogati popisi izvora koji se nalaze na kraju svake od šest cjelina knjige te vrlo zanimljiv i značajan vizualni prilog sastavljen od nekolicine slika vezanih uz rad Radija Venezia Giulia. Na kraju djela nalazi se još i popis imena sa svim najvažnijim sudionicima Spazzalijeve priče.

Roberto Spazzali svojim novim istraživanjem još jednom potvrđuje svoje važno mjesto u talijanskoj historiografiji suvremene talijanske povijesti. Njegova knjiga zasluženost postaje pritom neizostavno štivo za sve one povjesničare i buduće znanstvenike koji se budu htjeli baviti problematičnom političkom poviješću Istre, Furlanije i Veneta nakon Drugoga svjetskog rata, ponajprije zbog gotovo ontološke povezanosti moderne politike i propagandnoga aparata u suvremenome svijetu.

Diego Han

Sandi Blagonić, *Od Vlaha do Hrvata. Austrijsko-mletačka politička dihotomija i etnodiferencijski procesi u Istri*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2013., 173 str.

U knjizi *Od Vlaha do Hrvata. Austrijsko-mletačka politička dihotomija i etnodiferencijski procesi u Istri* pazinski etnolog Sandi Blagonić tematizira subetničke identitete na prostoru Istre koji su se razvijali tijekom duge povijesti austrijsko-mletačke podjele poluotoka. Kroz osam poglavlja autor istražuje problematiku stvaranja kolektivnih identiteta Vlaha, Bezjaka, Bezaka, Fućaka, Bazgona, Čića i Kraljevaca, koji su se kao takvi zadržali i danas, iako bitno izmijenjeni.

U uvodnome dijelu (7-11) autor definira tematiku i problematiku knjige ističući kako je „ovo knjiga o Bezakima, Vlahima, Bazgonima, Fućkima, Čićima, Kraljevcima“, odnosno identitetima, subetničkim i „karakteristi-